

8 הצדיק

תניא לקוטי אמרים | פרקים י, יד

חמש מדרגות

אדמו"ר הזקן מתאר, על פי המובא בגמרא במסכת ברכות, חמש דרגות עיקריות בעבודת ה': צדיק גמור, צדיק שאינו גמור, בינוני, רשע שאינו גמור ורשע גמור. ההבדל בין הדרגות הללו הוא מהותי-פנימי ולא התנהגותי: כל אחת מהן מבטאת מערכת יחסים שונה בין נפשו האלוקית של האדם לנפשו הבהמית.

פרק י' בתניא, המתאר את שתי המדרגות של הצדיק: הצדיק הגמור והצדיק שאינו גמור, מהווה המשך לפרק ט', המפרש את שאיפותיה של הנפש האלוקית. אפשר לומר שהצדיק הוא התגשמות חלומה ורצונה של הנפש האלוקית, אלא שיש שתי דרגות של הגשמת חלומות.

צדיק ורע לו

המדרגה הנמוכה יותר מבין השתיים היא מדרגת "צדיק ורע לו". כינוי זה, כפי שהוא מתבאר בתניא (על פי הגמרא במסכת ברכות) אינו מתייחס לשאלת שכרו של הצדיק בעולם הזה, אלא למהות הפנימית שלו. צדיק זה שלם בכל מעשיו, דיבוריו ומחשבותיו ואף יותר מכך: אין בו כלל רצון לעשות, לדבר או לחשוב דבר שאינו רצון ה', ובכל זאת הוא נחשב צדיק שאינו גמור מכיוון שיש בתוכו עוד מעט רע.

הצדיק במדרגה הזו קיים באישיותו את הציווי "וביערת הרע מקרבך". הוא השליט את נפשו האלוקית על נפשו הבהמית, ואף השתחרר מן התאוות והרצונות של הנפש הבהמית. כיוון שאין בו כל דופי, היכן מתבטא חוסר השלמות שלו? בכך שהוא אינו סולד לחלוטין ממעשים שאינם מכוונים לרצון ה'. אין בו קורטוב של רצון לעשות את המעשים הללו, אך הוא אינו מתחלחל מכל שמץ של רע.

העובדה שצדיק זה עדיין אינו סולד לחלוטין מכל מעשה, דיבור ומחשבה שאינם לרצון ה', מעידה על כך שאהבת ה' שבו עוד לא גמורה ושלמה, ולכן הוא נקרא "צדיק שאינו גמור". הסלידה והשנאה שהצדיק חש למה שאינו רצון ה' נובעות מאהבת ה' העצומה שבליבו, עד שכל רצונו הוא אך ורק לקדושה. ואם הוא אינו סולד לחלוטין מכל שמץ רע, משמעות הדבר היא שכוח התאוה והרצון של הנפש הבהמית שבתוכו עדיין אחוז, אם כי במידה מועטה ונסתרת, בעונג שאינו מחובר לאלוקות, כלומר: בסטרא אחרא. אחיזה זו אינה מאפשרת לכוחות הרע שבו להתהפך לטוב, כפי שקורה אצל הצדיק הגמור.

היחס בין הנפש האלוקית לנפש הבהמית אצל הצדיק שאינו גמור הוא יחס של דיכוי. הטוב שבו ניצח והוא שולט על הרע שליטה מוחלטת, אך עבודת ה' שלו עדיין באה רק מתוך הכוח הטוב שבאישיות ולא מתוך האישיות כולה. הוא נקרא צדיק מכיוון שהטוב שבו ניצח את הרע ואינו נדרש להילחם בו עוד, אך יש בתוכו עדיין מעט רע כנוע ומבוטל אל הטוב, ועל כן הוא נקרא צדיק - ורע לו, הרע שבו נתון תחת השליטה המלאה של צדיקותו.

מדרגת "צדיק ורע לו" היא מדרגה עליונה מאוד, והיא כלולה ממדרגות רבות, הנבדלות זו מזו בכמות הרע האוחז בנפש. יש שהוא בטל בשישים לעומת הטוב, יש שהוא בטל באלף, או אף ברבבה. על צדיקים אלו מביאה הגמרא במסכת סוכה את הפסוק "סביב שמונה עשר אלף". ואלו הם הצדיקים הרבים שאורם מאיר לעם ישראל לאורך הדורות.

צדיק וטוב לו

המדרגה העליונה ביותר בעבודת ה' היא מדרגת "צדיק וטוב לו". גם כינוי זה מתייחס למתרחש בפנימיות אישיותו של הצדיק, הנקרא גם "צדיק גמור", צדיק שאהבת ה' שבליבו גמורה ושלמה. צדיק זה השליט את נפשו האלוקית על נפשו הבהמית והכניע את הרע שבקרבו, ומתוך כך זכה להגיע למדרגה העליונה והשלמה ביותר.

אהבת ה' וההתענגות על ה' שבליבו של צדיק זה מביאות אותו לסלידה מוחלטת מכל מה שאינו לרצון ה'. על מדרגה זו נאמר בתהילים: "תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי, חקרני א-ל ודע לבבי". השנאה ("תכלית שנאה שנאתים") לכל ענייני העולם שאינם שייכים לעבודת ה' מעידה ("חקרני אל ודע לבבי") על המתרחש בלב - על אהבת ה' העצומה, המחלחלת גם אל הנפש הבהמית, מסירה את הקליפות החיצוניות העוטפות אותה ומגלה את המניע הפנימי שלה: הגעגוע לעונג אלוקי. קילוף הנפש הבהמית מתאוות העולם הזה הופך אותה למניע חיובי, ל"יצר טוב נוסף" הפועל בנפשו של הצדיק, ולכן הוא נקרא: צדיק - וטוב לו. רצונו האישי של הצדיק הגמור מזדהה לחלוטין עם רצון ה'. אין לו צורך לכבוש ולנצח חלקים מאישיותו, אלא הוא עובד את ה' מתוך מכלול כוחות הנפש שלו, המכוונים אך ורק אל הטוב, משום שהוא ביטל לחלוטין את הרע שהיה בו.

וְהִנֵּה, כְּשֶׁהָאָדָם מַגְבִּיר נַפְשׁוֹ הָאֱלֹהִית וְנִלְחָם כָּל כָּךְ עִם הַבְּהֵמִית, עַד
שֶׁמְגַרְשׁ יִמְבְּעַר הָרַע שֶׁבָּהּ מִחֲלָל הַשְּׂמַאֲלִי,

כמו שכתוב: "ובערת הרע מקרבך", ואין הרע נהפך לטוב ממש
 - נקרא "צדיק שאינו גמור" ו"צדיק ורע לו".

דהינו, שיש בו עדין מעט מזער רע בחלל השמאלי, אלא שכפוף ובטל
 לטוב מחמת מעוטו,

ולכן, נדמה לו כי ויגרשהו וילך לו פלו לגמרי,

אבל באמת, אלו חלף והלך לו לגמרי כל הרע שבו - היה נהפך לטוב ממש.
 וביאור הענין, כי הנה, צדיק גמור שנהפך הרע שלו לטוב, ולכן נקרא "צדיק
 וטוב לו", הוא על-ידי הסרת "הבגדים הצואים" לגמרי מהרע,

דהינו, למאס מאוד בתענוגי עולם-הזה להתענג בם בתענוגות בני אדם
 למלאות תאוות הגוף בלבד, ולא לעבודת ה',

מפני היותם נמשכים ונשפעים מהקלפה וסטרוא אחרא. וכל מה שהוא
 מהסטרוא אחרא - הצדיק גמור הוא שונאו בתכלית השנאה,

מחמת גדל אהבתו לה' וקדשתו באהבה רבה בתענוגים וחיבה יתרה
 הנזכרים לעיל,

כי הם זה לעמת זה, פדכתיב: "תכלית שנאה שנאתים, לאויבים היו לי,
 חקרני ורע לבבי וגו'",

וכפי ערך גדל האהבה לה', כך ערך גדל השנאה לסטרוא אחרא והמאוס
 ברע בתכלית,

כי המאוס הוא הפך האהבה ממש כמו השנאה.

וצדיק שאינו גמור, הוא שאינו שונא הסטרוא אחרא בתכלית השנאה, ולכן
 אינו מואס גם כן ברע בתכלית. וכל שאין השנאה והמאוס בתכלית,

על כרחך נשאד איזה שמץ אהבה ותענוג לשם, ולא הוסרו "הבגדים
 הצואים" לגמרי מפל וכל,

ולכן לא נהפך לטוב ממש, מאחר שיש לו איזה אחיזה עדין ב"בגדים הצואים",
 אלא שהוא בטל במעוטו וכלא חשיב,

ולכן נקרא צדיק ורע - כפוף ובטל - לו.

ועל כן, גם אהבתו לה' אינה בתכלית, ולכן נקרא צדיק שאינו גמור.

וְהִנֵּה, מִדְּרָגָה זוֹ מִתְחַלֶּקֶת לְרִבְבוֹת מִדְּרָגוֹת בְּעֵינֵי בְּחִינַת מְעוֹט הָרַע הַנִּשְׁאָר
מֵאַחַד מֵאַרְבָּעָה יְסוּדוֹת הָרָעִים,
וּבְעֵינֵי בְּטוּלוֹ בְּמְעוֹטוֹ בְּשָׂשִׁים עַל דֶּרֶךְ מִשָּׁל, אוֹ בְּאַלְף וּרְבֵבָה וְכִיּוֹצֵא עַל
דֶּרֶךְ מִשָּׁל.
וְהֵן הֵם בְּחִינַת צְדִיקִים הַרְבִּים שֶׁבְּכָל הַדּוֹרוֹת, כְּדֹאִיתָא בְּגִמְרָא,
דְּתַמְנִיסַר אֶלְפֵי צְדִיקֵי קְיָיְמֵי קַמֵּיהּ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ-הוּא [שְׁשֻׁמוּנָה עֶשֶׂר אֲלֵף צְדִיקִים
קִימִים לְפָנֵי הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, עַל פִּי סוּכָה, מַה, ע"ב].

בני עלייה

בניגוד למדרגת "צדיק ורע לו" שיש בה דרגות עד אין סוף, מדרגת "צדיק וטוב לו" היא עליונה ומיוחדת, ועליה אמר רבי שמעון בר יוחאי: "ראיתי בני עלייה והן מועטין".

הכינוי "בני עלייה" מתאר את עבודת ה' יוצאת הדופן של הצדיקים הגמורים, והוא מתפרש בשני מובנים.

המשמעות הראשונה היא - בני עבודת העלייה, כלומר: אלו שעבודתם היא העלאת כוחות הרע והפיכתו לטוב. בניגוד לעבודת ה' במדרגות הנמוכות יותר, שיש בה שלילה של הרע וסילוקו, עבודת ה' של הצדיק הגמור עוסקת בגילוי עומק הטוב שברע ובחיבורו אל הקדושה. זאת הייתה עבודתו המיוחדת של רבי שמעון בר יוחאי. ולכן להיכלו בגן עדן נכנסו רק אלו שהפכו את החושך לאור ואת המר למתוק. צדיקים שאינם גמורים מסלקים את החושך ואת המרירות ומביאים במקומם אור ומתיקות. אך צדיקים גמורים הופכים את החשכה ואת המרירות עצמן לאור ולמתיקות.

המשמעות השנייה של הכינוי היא - בני העבודה העליונה. משום שעבודת ה' של הצדיקים הגמורים באה מתוך התמסרות גמורה לרצון העליון.

כל עוד יש חלק באישיות החוצץ ומפריד בין האדם לבין ה', עבודת ה' מונעת מצימאון, מרצון עז לדבוק בה' ולגשר על הפער בין האדם לבינו. בעבודה כזו יש מניע אישי מסוים: האדם רוצה להיות קרוב לה' כדי להרוות את צימאון ולהשקיט את געגועיו.

עבודתו של הצדיק הגמור היא אחרת, הוא איננו פונה אל ה', אלא משמש ככלי בידי ה' למלא את הרצון האלוהי. הצדיק "מתחסד עם קן דליה" [עם הקן שלון] - הוא מתחסד עם המקור והשורש שלו ורצונו מאוחד לגמרי עם רצון ה'. מציאותו של הצדיק אינה נפרדת מה' אלא דבוקה בו תמיד, כבן המלא באהבת אביו ואמו עד שחייהם יקרים לו יותר מחייו, והוא מוכן למסור נפשו כדי להצילם.

אֵךְ עַל מַעְלַת צְדִיק גָּמוּר, הוּא שְׂאֵמֵר דְּבֵי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאִי: "רְאִיתִי בְּנֵי עֲלִיָּה
וְהֵם מוֹעֲטִים כו",

שְׁלֹכֵן נִקְרָאִים "בְּנֵי עֲלִיָּה", שְׁמַהֲפֵכִין הָרַע וּמַעֲלִים אוֹתוֹ לְקֶדְשָׁה,

בְּדִאֲיָתָא בְּזֵהָר בְּהַקְדָּמָה, שְׂפִשְׁרֵצָה רַבִּי חֵיָא לְעֵלוֹת לְהִיכַל רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאי, שְׁמַע קְלָא נְפִיק וְאָמַר: "מֵאֵן מְנַכּוֹן דִּי חֲשׂוּכָא מְהַפְּכֵן לְנִהוּרָא וְטַעֲמִין מְרִירוֹ לְמַתְקָא עַד לָא יִיתוּן הָכָא וְכוּ'" [שמע קול יוצא ואומר: מי מכס ההופכים את החושך לאור ואת המר למתוק עוד קודם שהגיעו לכאן].

וְעוֹד נִקְרְאִים בְּנֵי עֲלִיָּה, מִפְּנֵי שְׁגָם עֲבוּדְתָם בְּבַחֲיִנַת "וְעִשָּׂה טוֹב" בְּקִיּוּם הַתּוֹרָה וּמְצוֹתֶיהָ, הוּא לְצַדִּיק גְּבוּהָ וּמַעְלָה מַעְלָה עַד רוּם הַמַּעְלוֹת, וְלֹא כְּדֵי לְדַבְּקָה בּוֹ יִתְבָּרַךְ בְּלִבְד לְרוּת צְמָאוֹן נְפִשָׁם הַצְּמֵאָה לָהּ, כְּמוֹ שְׂפָתוֹב: "הוּי כָּל צְמָא לְכוּ לְמִיָּס", וְכְמוֹ שְׂפָתוֹב בְּמַקּוֹם אַחֵר, אֱלָא כְּדַפְּרָשׁוּ בְּתַקּוּנִים: "אִיזְהוּ חֲסִיד - הַמְתַּחַסֵּד עִם קוּנוֹ"; עִם קֵן דִּילִיָּה וְעַם הַקֵּן שְׁלוֹ,

לִיחְדָּא קְדָשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְשְׂכִינְתֵיהָ בְּתַתְּחוּנִים, וְכְמוֹ שְׂפָתוֹב בְּרַעֲיָא מְהִימְנָא פְּרִישֵׁת תַּצָּא:

"כְּבָרָא דְאֲשַׁתְּדַל בְּתַר אָבוּי וְאִמִּיָּה, דְּרַחֲמִים לוֹן יִתִּיר מִגְּרַמִּיָּה וְנִפְשִׁיָּה וְרוּחִיָּה וְנִשְׁמַתִּיָּה כּו', וּמְסַר גְּרַמִּיָּה לְמִיתָה עֲלִיהּ לְמִיפְרַק לוֹן כּו'" [כֵּן הַמְּשַׁתְּדֵל אַחֵר אָבוּי וְאִמִּיָּה, הָאוּהַב אוֹתָם יוֹתֵר מִעֲצֵמוֹ, נִפְשׁוֹ, רוּחוֹ וְנִשְׁמַתּוֹ, וּמוֹסֵר עֲצֵמוֹ לְמִיתָה עֲלֵיהֶם כְּדִי לְשַׁחְרַרְסָם], וְכְמוֹ שְׁנִתְבָּאָר בְּמַקּוֹם אַחֵר.

עבודת מתנה

בעבודת ה' שלנו יש הפרדה בין המעשה לבין התוצאה שלו. אנו מקיימים מצוות בעולם הזה ומתענגים על קרבת ה' בעולם הבא. בזמן קיום המצוות איננו חשים בהכרח את קרבת ה' ואת הקדושה שאנחנו שרויים בה באותה העת. כל זה מתגלה לנו לאחר שנשמטנו נפרדת מן הגוף ועולה לעולם העליון.

עבודת הצדיקים שונה בתכלית, והיא מכונה "עבודת מתנה". אצלם אין פער בין המעשה לתוצאה. בכל מעשה של קדושה הם חשים את קרבת ה' ונהנים מזיו השכינה כאן בעולם הזה.

העלייה למדרגה זו אינה מתרחשת באופן טבעי לאחר שאדם עובד את ה' בשלמות. ההתענגות המיוחדת על ה', ושנאת הרע שבאה איתה הן מעין שכר הניתן מאת ה', מתנה שאינה בבחירת האדם אלא מסורה לו מן השמים.

זאת הסיבה לכך שספר התניא אינו עוסק כמעט במדרגת הצדיק. הספר הוא "ספרן של בינונים" ומתמקד בעבודה שלשמה ירדה נשמתנו לעולם, עבודת הבינוני, שבה נמצא עיקר הייעוד שלנו. תיאור עבודת הצדיקים בא להציג תמונה מלאה של המדרגות הקיימות בעבודת ה', ומאפשר לנו לגלות נקודות מסוימות שבהן מדרגות אלו מאירות בתוכנו.

מה שאין כן בדבר המסור ללב,
דהינו, שיהא הרע מאוס ממש בלב ושאוי בתכלית שגאה – או אפלו שלא
בתכלית שגאה
– הנה זה, אי אפשר שיהיה באמת לאמתו, אלא על ידי גדל ותקף האהבה
לה', בבחינת "אהבה בתענוגים", להתענג על ה' מעין עולם הבא,
ועל זה אמרו רבותינו זכרונם-לברכה: "עולםך תראה בתיך כו";
ואין כל אדם זוכה לזה, כי זהו כעין קבול שָכר,
וכדכתיב: "עבודת מתנה אתן את כהנתכם וגו'..."
משום שאין כל אדם זוכה להיות צדיק,
ואין לאדם משפט הבחירה בזה כל כך, להתענג על ה' באמת, ושיהיה הרע
מאוס ממש באמת.

שאלות לסיכום ולחזרה:

1. מהי מדרגת "צדיק ורע לו"?
2. במה הוא שונה מן הצדיק הגמור?
3. מהי מדרגת "צדיק וטוב לו"?
4. מהם שני הפירושים לביטוי "בני עלייה"?
5. איך מגיעים לדרגת ה"צדיק"?